

ČLANCI I RASPRAVE

UDK 801.311.5

Izvorni znanstveni članak

Primljen 3. III. 1998.

Prihvaćen za tisak 6. IV. 1998.

Dunja Brozović Rončević

Zavod za lingvistička istraživanja HAZU

Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

VAŽNOST HIDRONIMIJE ZA PROUČAVANJE SLAVENSKE ETNOGENEZE

U radu se nastoji upozoriti na značenje hidronomastičkih proučavanja za razjašnjavanje nekih elemenata slavenske etnogeneze, odnosno preciznije lociranje prvotnih prebivališta Slavena, a time i Hrvata. Lingvistika, pa tako ni onomastika ne mogu naravno same dati konačne odgovore na ta složena pitanja, iako u novijim etnogenetskim proučavanjima igraju sve zapaženiju ulogu. Proučavanje problema slavenske etnogeneze nužno je razmatrati uspoređujući rezultate raznih znanstvenih disciplina, prvenstveno povijesti, etnologije i arheologije, s rezultatima komparativnih jezičnih izučavanja, koja se jednim dijelom temelje upravo na hidronimijskom materijalu.

Iako je posljednjih desetljeća, sukladno obnovljenu interesu za etnogenetska proučavanja, objavljen znatan broj radova koji se izravno bave problemom slavenske etnogeneze, sa sigurnošću se, međutim, može reći da se do novih bitnih pomaka u rasvjetljavanju toga složenoga pitanja teško više može doći na temelju postojećega, već obrađenoga materijala. Do novih će se spoznaja možebitno doći tek nakon sustavne obradbe cjelokupnoga leksičkoga, pa tako i onomastičkoga, ali i morfološkoga materijala iz svih slavenskih jezika, i to u prvom redu na razini dijalekata koji se i nadalje pri obradbi nerijetko zanemaruju. S druge strane, posljednjih je desetljeća došlo do znatnijih pomaka u razumijevanju i tumačenju općeslavenske folklorne baštine i njezine veze s indoeuropskim naslijeđem, kao i do nekih novih tu-

mačenja arheološke građe,¹ što sve naravno upotpunjuje mozaik slike o slavenskoj etnogenezi.

Neprijeporna je i odavna uočena važnost hidronima za proučavanje slavenske etnogeneze i utvrđivanje prapostojbine Slavena, odnosno područja prvotnih slavenskih naseljavanja i pokretnosti slavenskoga ali i indoeuropskoga areala jer upravo hidronimi osobito vjerno čuvaju općeslavensko, ali i indoeuropsko jezično zajedništvo. Niti jedan autor koji se bavio problemom slavenske etnogeneze nije u svojem radu mogao zaobići hidronimijsku i općenito onomastičku problematiku, i to u širem europskom i indoeuropskom kontestu. Međutim, da bi hidronimi mogli biti od pomoći pri proučavanju etnogeneze nekoga naroda, njegove povijesti i putova naseljavanja, potrebno je u prvom redu skupiti što cjelovitiji reprezentativni hidronimni korpus, što, nažalost za Hrvatsku, ali ni za neke druge slavenske zemlje još nije izvršeno.

Poznato je da se u osnovi velikoga broja najstarijih i najznačajnijih europskih hidronima prepoznaju indoeuropski korijenski morfemi kojima se označuje vodni tijek. Da bi se što pouzdanije odredilo njihovo prvotno značenje, nužno je njihove hidronimijske odraze zabilježiti na što je moguće više primjera na što rasprostranjenijem području, s jasnim zemljopisnim određenjem konteksta u kojem je pojedino ime nastalo. Sljedeći je korak naravno određivanje etimologija za svako pojedino ime, što je, osobito za stara supstratna imena, nerijetko vrlo težak i zahtjevan posao, a rezultati su nažalost u konačnici često i dalje nepouzđani.

O odnosu slavenske hidronimije prema predslavenskomu hidronimij-skom sustavu postoji bogata literatura na europskim jezicima, no u Hrvatskoj se nažalost o toj temi vrlo malo pisalo, iako je ona, osobito posljednjih godina kao što je već napomenuto, aktualizirana novim pogledima na slavensku etnogenezu. Nužno je međutim ukazati na neke od pogriješaka koje se najčešće ponavljaju pri proučavanju etnogeneze nekoga naroda na temelju hidronimijskih i općenito onomastičkih podataka.

Kao prvo, iako imena velikih rijeka bez sumnje pripadaju najstarijemu imenskom sloju, makrohidronimija nije primarna za probleme etnogeneze, već su nerijetko znatno relevantnija imena i osobito razmještaj manjih vode-

---

¹ Osobito su tu važni arheološki radovi, od kojih mnogi nastoje dokazati da su Slaveni nastavljači nositelja lužičke (Lausitzer) kulture, iako nema čvrstih lingvističkih argumenata koji bi potkrijepili tu tezu. Marija Gimbutas, jedan od najvećih arheologa današnjice, koja se sustavno dugi niz godina bavila problemima etnogeneze Balta i Slavena, također smatra da se Praslaveni mogu poistovjetiti s nositeljima sjevernokarpatске brončane kulture. Međutim dosadašnja hidronimijska istraživanja još nisu uspjela ustanoviti na području južne Ukrajine znatniju koncentraciju slavenskih imena voda, što bi bez sumnje potkrijepilo rezultate koje su iznijeli arheolozi.

nih tijela, mikrohidronimije, koja se najvećim dijelom temelji na vodnim apelativima. To osobito vrijedi za hrvatsku, i općenito južnoslavensku hidronimijsku građu, koja upravo u mikrohidronimiji čuva podatke o najstarijem praslavenskom leksičkom sloju. Hrvatska se, pa tako i slavenska hidronimija temelji na stotinama hidronimijskih apelativa, ali se arealna rasprostranjenost njihovih hidronomastičkih odraza vrlo često ne podudara sa zemljovidima slavenske dijalekatne raslojenosti, što hidronimijsku građu čini to važnijom za proučavanje slavenskih migracija. Putovi migracija često se proučavaju upravo praćenjem prenošenja toponima s jednoga na neki drugi prostor. Pritom se međutim ne polaže uvijek dovoljno pozornosti jasnim metodološkim kriterijima pa se često olako preskaču stoljeća koja neka dva imena ili više njih dijele u njihovim prvim zapisima. Prenošnje je imena znatno uvjerljivije u slučajevima kod kojih se radi o specifičnim ili rijetkim imenima. Na primjeru hidronima, primjerice, tu su bitna imena nastala od vodnih imenica jasno iznijansiranih značenja. Nadalje, kada na području uspoređivanih prostora zabilježimo gomilanje srodnih ili istih imena po relativno sličnom rasporedu, to naravno svjedoči u prilog jezičnomu posuđivanju. Konačno, autohtonost nekoga naroda na određenom području ne može se automatski potvrditi činjenicom da na tom prostoru nisu zabilježena imena koja pripadaju nekomu drugom narodu, odnosno jezičnom sustavu. Uostalom, “čiste” onomastičke zone zapravo su iznimkama i u Europi ih gotovo i nema izuzev u nekim zaista izoliranim područjima jezičnih oaza.

Na temelju rasprostranjenosti vodnih imena i apelativa zaključuje se o etnolingvističkim odnosima i migracijama naroda. Većinom se smatra da gomilanje imena koja pripadaju nekomu jezičnom sustavu na određenom prostoru svjedoči o najranijem naseljenju govornika kojima taj jezični sustav pripada. Međutim, prema tezi koju je postavio V. A. Nikonov na Međunarodnom slavističkom kongresu 1962. godine, akumulacija homogenih imena na nekom području označuje kolonizacijske zone, a ne točku s koje je migracija započela te stoga on u pradomovini pretpostavlja “nečistu” toponimiju. Tu tezu O. N. Trubačev, primjerice, u cijelosti prihvaća, no ona je ipak u najmanju ruku dvojbena, jer ukoliko bi se pokazala točnom, poništila bi gotovo u cijelosti rezultate do kojih je u sustavnom proučavanju slavenske hidronimije došao J. Udolph (1979), ali i mnogi drugi smatrajući da upravo gomilanje vodnih imena izvorno slavenske tvorbe svjedoči o najstarijem i kontinuiranom slavenskom naseljenju na nekome području, konkretno u Prikarpaću (bivša Galicija). Prema postavci V. A. Nikonova koju je na pitanje slavenske prapostojbine primijenio O. N. Trubačev, taj bi pak prostor označavao samo jedno od područja slavenske kolonizacije, a ne slavensku pradomovinu.²

² Na isti način, kao što sam ističe – vektorski, određuje i središte indoeurop-skoga etnosa u središtu tri krupna područja nagomilavanja indoeuropskih hidro-

Druga teza V. Nikonova, koju Trubačev naziva “tezom relativne negativnosti toponimije”, u toponomastici je mnogo prihvaćenija: »ako se posvuda nalazi šuma, tada imena tipa *Šuma* ne znače ništa«. Radi se o jednom od temeljnih principa onomastičke metodologije koji se vrlo često, osobito u nelingvističkoj literaturi, previđa. Naime, imenuje se (ne samo u toponomastici) uvijek prema onome što je iznimno, netipično, jer je razlikovnost obavjesnija od predvidivoga i očekivanoga. Na taj način Trubačev tumači odsutnost imena tipa *Blato* u močvarnom Polesju i ističe da je neuočavanje toga fenomena jedna od najvećih pogriješaka koja se provlači kroz radove njemačkih ali i mnogih drugih onomastičara (Trubačev 1985: 210; 1991: 15).

Analizom rekonstruiranoga praslavenskog leksika pokušava se već desetljećima steći precizniji uvid u geomorfološke odlike primarnih staništa Slavena. Bogatstvo slavenskih “Wasserwörter”, odnosno izraza za vode, vodne tokove, vlažno tlo i sl., svjedoči o važnosti tih riječi za prvotne Slavene, koji su morali imati velik broj značenjski razlikovnih riječi za precizno obilježavanje svoga ozemlja.³ Učestalost pojavljivanja pojedinog vodnog apelativa uvjetovana je jednim dijelom fizičkim odlikama samoga terena, odnosno njegovom geomorfološkom strukturom, a podatci do kojih se dolazi neposrednim istraživanjem na pojedinim područjima mogu neprijeporno biti značajni i za prepoznavanje prvotnih kolonizacijskih skupina.

O odnosu slavenske i baltičke hidronimije

Pitanje odnosa baltičkih i slavenskih jezika, kao i eventualno postuliranje balto-slavenske jezične zajednice, jedno je od ključnih problema ne samo baltistike i slavistike već i indoeuropeistike uopće. Različita viđenja stupnja bliskosti baltičkih i slavenskih jezika jednim su dijelom zasigurno uvjetovana neusklađenošću terminologije i pristupa problemu. Eventualni se balto-slavenski jezični međustupanj kronološki smješta u razdoblje nakon zajedničkoga indoeuropskog, a prije diferenciranja praslavenskoga, istočnobaltičkog i zapadnobaltičkoga. Teza o balto-slavenskom jezičnom jedinstvu temelji se na preko 1500 zajedničkih riječi, na preko stotinu vjerojatnih balto-slavenskih leksičkih inovacija, na značajnom podudaranju u akcentuaciji imenskoga sustava i dr. Važan je također i odnos njihova možebitnog jezičnog zajedništva s pretpostavljenim staroeuropskim stupnjem jezičnoga

---

nima, nastala migracijama u nizinama Rajne, usjevernoj Italiji i na Pribaltiku. Ti prostori prema Trubačevu funkcioniraju kao periferije indoeuropskoga areala (Trubačev 1991: 8).

³ Naravno, po istom načelu po kojem Eskimi imaju nebrojeno riječi za različite vrste snijega i leda, ili Arapi za razne vrste pješčanoga tla, pješčanih oluja i sl.

razvoja, ili ispravnije slojem tzv. staroeuropske hidronimije.⁴

O problemu tih odnosa napisani su mnogobrojni radovi temeljeni na komparativnim jezičnim analizama i naravno da on na ovome mjestu neće biti predmetom sustavne obradbe.⁵ Ograničit ću se samo na neke elemente rasprave do kojih se može doći s pomoću hidronimskih podataka. Iako su sa stanovišta suvremene lingvistike mnogi od tih radova danas možda zastarjeli, bilo bi pogrešno ipak zaključivati da su stoga automatski manje relevantni. Toponomastička građa, naime, čuva često najstarije leksičke relikte, uglavnom je konzervativna, a od doba kada su ti radovi pisani sigurno nije doživjela bitnih pomaka. Pri proučavanju balto-slavenskih leksičkih i tvorbenih podudarnosti, treba uvijek imati na umu da se, s obzirom na činjenicu da je susjedstvo tih etničkih grupa vjerojatno dugo trajalo, katkad ne može sa sigurnošću odrediti radi li se kod pojedinih podudaranja o zajedničkom naslijeđu ili o jezičnome posuđivanju. Ipak, iz ustanovljene bliskosti baltičkih i slavenskih jezika pokazalo se pogrešnim bez zadržke zaključivati i o prvotnome susjedstvu baltičke i slavenske pradomovine kao što su to činili Lehr-Spławiński (1946:28) i mnogi poslije njega.

Ono u čemu se ipak svi znanstvenici slažu jest da je područje na kojem možemo pratiti elemente, odnosno prežitke baltičkih jezika nekoć bilo znatno veće od onoga na kojem Balti danas obitavaju. Na istoku je ono sezalo do rijeke Oke, a za problem prvotnih staništa Slavena osobito je značajno da se sa sigurnošću može potvrditi da su Balti bili i južno od rijeke Pripjat, otprilike sve do Kijeva u Ukrajini. H. Krahe, koji je pretpostavio postojanje staroeuropskog hidronimijskog sustava, baltičku je hidronimiju promatrao jednakom pozornošću kao primjerice germansku ili keltsku i uočio je svojevrstan predbaltički karakter staroeuropske hidronimije. Međutim, problem odnosa baltičke i staroeuropske hidronimije nas u ovome trenutku manje zanima.

H. Krahe nije se posebno bavio određivanjem odnosa između baltičkih i slavenskih jezika na temelju hidronimijskih podataka, ali je za slavenska

---

⁴ Za iscrpnije podatke o staroeuropskom hidronimijskom sloju i literaturu o tom problemu usp. Brozović Rončević 1995: 81–86.

⁵ Za sintetski prikaz i literaturu o problemu balto-slavenskog jezičnog jedinstva do 70-ih godina usp. Birnbaum 1970. U tom radu autor ukazuje na četiri temeljna viđenja toga zajedništva te na temelju argumentacije koju su V. V. Ivanov i V. N. Toporov izložili na IV. međunarodnom slavističkom kongresu u Moskvi 1958. g. zaključuje da ima smisla pretpostaviti baltoslavenski jezični međustupanj između kasnog indoeuropskog i ranog praslavenskog, ali da postuliranje toga stupnja nije nužno za povijesni razvoj baltičkoga, odnosno da su baltički podatci relevantniji za povijest slavenskoga nego li obratno. Prema takvu viđenju nema nužno razlike između baltoslavenske i protobaltičke faze u njihovu jezičnome razvoju, odnosno “balto-slavenski” prikladnije je možda postulirati kao kasnoindoeuropski dijalekatni razvoj nego kao izdvojen postindoeuropski jezik (Birnbaum 1970: 71–73).

vodna imena, očito ne proučivši iscrpno radove nekih eminentnih slavista, primjerice rezultate istraživanja J. Rozwadowskog, koja su mu morala već biti dostupnima – tvrdio da samo neznatno sudjeluju u općoj staroeuropskoj hidronimiji. Bitno je međutim ustanoviti može li se, na temelju Kraheovih zapažanja o toj temi, koja su se ponekad u stručnoj literaturi desetljećima nedovoljno kritički prenosila, osporavati postojanje baltoslavenskoga jezičnog međustupnja, jer se upravo kod baltičkih jezika, za razliku od slavenskih, može najjasnije pratiti prijelaz od staroeuropskih k pojedinačno jezičnim imenima.

Poljska slavistika, na čelu s T. Lehr-Spławińskim, prihvaća postojanje neke vrste zajedničkog baltoslavenskog jezika, s tim da su Slaveni za njega zapadni Protobalti kod kojih se može primijetiti eventualni utjecaj venetskoga superstrata. Tzv. “balto-slavenska” imena (među koje smješta i hidronim *Bug*) identificira južno i zapadno od Pripjata. U baltičkoj oblasti on pronalazi imena koja su bez sumnje indoeuropska, ali smatra da ih se ne može jasno pripisati nekomu indoeuropskomu jeziku.

J. Rozwadowski (1948) uočio je da se za velik broj slavenskih hidronima koje je proučavao, osobito na području Poljske i Bjelorusije, može pronaći odgovarajuća imena, ili srodne tvorbene modele na baltičkom području, što je naravno značajno i za problem odnosa balto-slavenske spram staroeuropskoj i indoeuropskoj hidronimiji. Prema njemu su Balti i Slaveni u davno doba živjeli u neposrednu susjedstvu, potom je slijedilo dugo razdoblje njihove razdvojenosti i potom ponovno zbližavanje.

Slično je mišljenje, uglavnom na temelju hidronimijske građe, iznosio Rozwadowski još 1913., u radu »Kilka uwag do przedhistorycznych tosunków wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód«, gdje također zastupa tezu o razdvajanju Balta i Slavena u I. i II. tisućljeću prije Krista, s time da su se te dvije etnije ponovno našle u susjedstvu negdje u doba oko Kristova rođenja. U tome radu Rozwadowski izričito negira mogućnost slavenske pradomovine u Prikarpaću te smatra da je prvotno slavensko područje negdje u Rusiji iza Njemena i Dnjepra, s obzirom na to da u Galiciji i Voliniji stara hidronimija prema njemu nije slavenska. Po njegovu shvaćanju Indoeuroljani se općenito sele od istoka i sjevera prema zapadu i jugu pa su slavenske seobe samo završetak tih procesa koji su trajali mnogo duže od dva tisućljeća.

U ruskoj su slavistici, u radovima koji se često dobrim dijelom temelje na onomastičkim podacima, prisutni različiti pogledi na probleme odnosa baltičkih i slavenskih jezika. Ivanov i Toporov primjerice smatraju da se praslavenski razvio iz rubnih baltičkih dijalekata (Ivanov–Toporov 1961: 273–305). Toporov i Trubačev u svojoj knjizi o hidronimima gornjeg Podnjeprovlja (1962) uočili su pak da hidronimi na tom području, kao i nigdje sjeverno od rijeke Pripjat, ne pokazuju značajke koje bi svjedočile u prilog

postojanju balto-slavenske jezične zajednice, odnosno da na tom području nema imena koja bi obilježavala rano slavensko naseljavanje. Ističu da tamo u prvom tisućljeću prevladavaju baltička imena, ali mnoge hidronime pripisuju ugrofinskom supstratu,⁶ što se uglavnom osporava.

Trubačev pak apsolutno odbacuje postojanje balto-slavenske jezične zajednice i smatra da su se slavenski i baltski jezici ravnopravno razvili iz dijalekatski vrlo izdeferenciranog indoeuropskoga jezika. Ističe značajne, i to stare razlike među njima na svim razinama, od fonološke do leksičke i semantičke, iako na morfološkoj razini i on prihvaća značajna podudaranja. Smatra međutim da njihovi jezični dodiri potječu tek iz željeznoga doba te da su imali karakter jezičnoga saveza a ne zajednice, odnosno da se radi o postetnogenetskim odnosima, jer su oba jezika, praslavenski i prabaltički, u taj jezični savez stupili kao već samostalni indoeuropski dijalekti. Za odnos između baltičkih i slavenskih jezika smatra bitnima onomastička i leksička podudaranja između baltičkih i istočnobalkanskih jezika, osobito tračkog i dačkoga,⁷ iako izoglose iznalazi i na ilirskom području. Dapače, on i na gornjem Dnjestru, u Prikarpaću, prepoznaje zapadnobalkanske (ilirske) elemente koji bi svjedočili o vezama s baltičkima. Navodi također da su Balti negdje u II. tisućljeću pr. Kr. bili smješteni na donjoj Visli, neposredno uz jantarni put te uz pomoć te činjenice tumači neka hidronimijska podudaranja s jezicima sjeverne Italije, osobito s ligurskim. U svim tim podudaranjima i međuetničkim dodirima slavenski jezici ne sudjeluju, što je po Trubačevu jedan od značajnih argumenata protiv balto-slavenskog jezičnog zajedništva.

S druge strane, on upozorava na brojne jezične podudarnosti slavenskih i italjskih jezika (na leksičkoj je razini zanimljiva paralela *palūdes* : *pola voda), koje bi upućivale na vrlo stare dodire Slavena s drevnim italjskim plemenima (III. tisućljeće pr. Kr.) koja su se nalazila jugozapadno od njih, ali ujedno i na slavensku orijentiranost spram zapada za razliku od Balta (onomastičke izoglose s istočnim Balkanom i Malom Azijom). Prema Trubačevu je, dakle, do približavanja Balta i Slavena došlo tek u posljednjim stoljećima pr. Kr., nakon njihovih ranih odvojenih migracija. On ističe da se među nekima, prema Kraheu najtipičnijim staroeuropskim vodnim imenima, paralele mogu pronaći, nasuprot Kraheu, upravo u slavenskim vodnim apelativima, dok u baltičkim jezicima točne leksičke podudarnosti nedostaju. Za primjer

⁶ Trubačev ukazuje na strukturalne balto-finske podudarnosti u tvorbi složenih hidronima, osobito onih kojima je u drugi dio složenice *jezero* (Trubačev 1985: 214; 1991: 19).

⁷ Prema rezultatima Duridanovljevih istraživanja teritorijalni dodiri između baltičkih i tračkih plemena sežu još u III. tisućljeće pr. Kr. (Duridanov 1969: 67–68). A. Loma pretpostavlja i mogućnost dodatnih dodira praslavenskog i dačkog.

navodi staroeuropski *alisā, *āmā : slavenske vodne imenice *olъxa, *(j)*ama* (Trubačev 1985:221; 1991:21–28, 32 i d.). Iako su Trubačevljeva zapažanja neprijeporno veoma zanimljiva, ipak je njegova argumentacija o slavensko-italskim jezičnim dodirima, najblaže rečeno, lingvistički nedovoljno uvjerljiva.

Radovi mnogih, ne samo poljskih znanstvenika, slavensku su pradomovinu smještali u područje zapadnog Polesja, od kuda se prema njima prvi seobeni val kretao opet na područje između Odre i Visle. Budući da je Trubačev u hidronimima na tome istom području ustanovio baltički supstrat, a slavenskih vodnih imena tamo i nema mnogo, to bi pretpostavljalo postojanje balto-slavenske jezične zajednice, čemu se sam Trubačev oštro suprotstavlja.

I W. P. Schmid osporava postojanje balto-slavenske jezične zajednice, jer smatra da su Slaveni vjerojatno, kao i Hetiti, Grci, Iranci i Indijci, napustili zajedničke teritorije prije no što se izgradila staroeuropska hidronimija, te da u tom slučaju ne može biti govora o balto-slavenskom prasrodstvu.⁸ Na širem baltičkom području pronalazi stanovito spajanje leksičkih i morfoloških elemenata i analogna imena gotovo svih hidronima koji se nalaze na ostalim staroeuropskim područjima od Skandinavije do Balkana. Iz toga zaključuje da baltički prostor predstavlja središte koncentričnoga širenja indoeuropske hidronimije, a možda i indoeuropsku prapostojbinu, te smatra da su upravo baltički jezici ključni za klasifikaciju indoeuropskih jezika (Schmid 1979:407). Njegov “baltocentrizam” mnogi oštro kritiziraju, osobito Trubačev⁹ iako je, čini se, potvrđeno da se i u povijesnim baltičkim

---

⁸ Iz slične teze o ranome odvajanju Slavena dolazi do suprotnih zaključaka D. Brozović (1973). Prema njemu Praslaveni su prvi napustili tzv. Protobalte (u kojima su bili budući istočni Balti – Litavci i Letonci, budući zapadni Balti – Prusi i Jatvinzi, te budući Slaveni), samo što smatra da to nije bilo tako rano kao što pretpostavlja Schmid. Naknadno Slaveni opet dolaze u susjedstvo s Baltima. Brozović smatra da su Protobalti (budući Balti i Slaveni) i Germani posljednji ostali zajedno u indoeuropskoj pradomovini (po njemu bi to čak mogla biti Panonija) i na taj način razvili mnogo zajedničkih izoglosa. Trubačev pak u cijelosti odbacuje i tezu o baltoslavenskoj jezičnoj zajednici te postuliranje zapadnobaltičkog kao “oca” praslavenskog (Trubačev 1985:221). Ruska se slavistika u tom pitanju rijetko slaže s Trubačevom, i znatno je prisutnije primjerice videnje Toporova prema kojem se praslavenski relativno kasno formira izdvajanjem iz jugozapadnog baltičkog. Sustavnija bi raščlamba postojećih teorija o odnosu baltičkih i slavenskih jezika zahtijevala analizu iranskoga, venetskoga ili italuskoga superstrata, što naravno nadilazi zahtjeve ovoga rada.

⁹ Trubačev smatra da su Balti seleći se prema sjeveroistoku nosili sa sobom mnogobrojna staroeuropska imena te da od tuda potječe tolika njihova koncentracija na baltičkom području (Trubačev 1985:220; 1991:32 i d.). On ističe da se period indoeuropskoga danas pomiče dublje u prošlost, u razdoblje istodobno s odleđivanjem sjeverne Europe oko 4000 pr.Kr., što izravno isključuje baltičke sjevernoeuropske

jezicima mogu pratiti karakteristične “staroeuropske” tvorbe. W. P. Schmid s osobitom se je pozornošću bavio odnosom baltičkih jezika prema slavenskima na temelju hidronimijskih podataka zaključujući da se slavenski ne može tumačiti iz baltičkoga, kao ni obratno, niti ih se ijedan od njih može izvoditi iz baltoslavenskoga.

J. Udolph sustavnom je analizom slavenskih hidronima potkrijepio Schmidovu pretpostavku prema kojoj postojanje tipičnih indoeuropskih imena na uskom prostoru sjeverno od Karpata, koji se smatra područjem kasnije slavenske ekspanzije, te postojanje analognih imena na baltičkom prostoru, svjedoči u prilog tezi da se baš na baltičkom području treba tražiti i pradomovinu Indoeuroljana: »Damit verstärkt sich natürlich auch der Verdacht, den Bezugspunkt so vieler Gewässernamen Europas im ehemals und jetzt besiedelten baltischen Gebiet auch als Ausgangspunkt der indogermanischen Expansion anzusehen.« (Udolph 1979a:23). Prema rezultatima Udolphovih istraživanja može se zaključiti da je do izravnih jezičnih dodira Balta i Slavena došlo tek nakon početka velikog slavenskog migracijskog vala u 5. stoljeću, kojim su mnogoljudniji Slaveni potisnuli znatan dio Balta na relativno usko područje. On smatra, da premda su se i baltički i slavenski jezici razvili na staroeuropskoj osnovi, upravo se na tvorbi hidronima, osobito onih najstarijih s područja Prikarpaća, uočavaju neke znatne razlike:

– baltički u tvorbi poznaje i primarne i sekundarne sufikse, dok se u slavenskome javljaju gotovo isključivo samo sekundarni.

– tipični staroeuropski sufiksi za tvorbu hidronima: *-m-*, *-n-*, *-nt-*, *-s-*, *-st-* i *-t-* poznati su baltičkim jezicima, ali ne i u slavanskima.

S druge strane, prema Udolphu, mnogobrojne zajedničke jezične crte nisu dovoljnim dokazom o zajedničkom jezičnom međustupnju već su prije rezultat 1500 godina duga međusobnoga susjedstva (Udolph 1979: 637–639).

Mnogobrojna su istraživanja dokazala nekoć znatno veću baltičku rasprostranjenost na istočnoeuropskim prostorima, te brojne odraze baltičkih vodnih imena južno od močvarnoga područja oko Pripjata, na području cjelokupne Bjelorusije, sjeverne Ukrajine i sjeveroistočne Poljske. Ipak, H. Birnbaum, kao i većina američkih slavista, smatra da se na tim prostorima nalaze odrazi predbaltičke, odnosno kasnoindoeuropske populacije, a da su Balti ipak bili smješteni sjevernije od Pripjata, oko gornjeg Dnjepra i rijeke Oke. Konačno on zaključuje: »... positing of an earliest specifically Slavic homeland in the mid Dnieper-Western Bug area is entirely compatible with the admission of the Balts being, linguistically, the closest relatives of the

---

prostora kao moguću pradomovinu Indoeuroljana. Prema njemu se stoga, migracijski val mogao kretati samo od juga prema sjeveru, čime potkrepljuje svoju tezu o dunavskoj srednjoeuropskoj pradomovini Indoeuroljana (Trubačev 1991:32–34 i d.).

Slavs.« (Birnbaum 1973: 414).

Jedan od onih koji čvrsto vjeruju u postojanje višestoljetne baltoslavske etnojezične zajednice američki je slavist poljskoga podrijetla Zbigniew Gołąb (usp. Gołąb 1992), učenik T. Lehr-Spławińskog. Prema njemu je baltoslavenstvo jezično jedinstvo postojalo punih petnaest stoljeća, nakon raspada praindoeuropskog u prvoj polovici III. tisućljeća pr.Kr. Odvajanje Prabalta od Praslavena i on kao i mnogi lingvisti objašnjava činjenicom da su Praslaveni došli u dodir s drugim etničkim skupinama koje su potom asimilirali, prvotno predindoiranska plemena, a potom iranska, konkretno Skite.

Za hrvatsku je etnogenezu od osobita značenja da, među inima, i onomastička građa svjedoči da su preci upravo budućih južnoslavenskih naroda u razdoblju najranijih slavenskih migracija na prostoru pradomovine bili u susjedstvu s baltičkim narodima. Analiza prirode tih odnosa zahtijevala bi raščlambu leksičkoga i onomastičkog materijala i naravno rad posvećen samo tom problemu.

Slavska pradomovina prema hidronimijskim podacima

Kao što je na početku napomenuto, hidronimijska se problematika, makar djelomice, provlači kroz veliku većinu radova o slavenskoj etnogenezi, odnosno onih u kojima se pokušava locirati slavenska pradomovina. Iako se hrvatska hidronimija u tim radovima relativno rijetko izrijeком spominje, zaključci koji se iz njih mogu izlučiti relevantni su naravno i za najraniju povijest Hrvata. Stoga ću pokušat samo ukratko upozoriti na nekolicinu značajnijih radova u kojima se pitanje etnogeneze Slavena, a pritom naravno i Hrvata obrađuje na temelju onomastičke, osobito hidronimijske građe.¹⁰

Dugo se vremena raspravljanje o slavenskoj pradomovini ograničavalo na negativno utvrđivanje područja na kojima su dokazano boravili drugi narodi pa prema tome nisu mogli Slaveni. Tu takozvanu metodu isključivanja, "Ausschlussmethode", koja se često naziva i "njemačkom školom", ustanovio je M. Vasmer, kroz čije se radove desetljećima provlačio problem

---

¹⁰ Na južnoslavenskom terenu općenito nije se dovoljna pozornost posvećivala važnosti hidronimije za tumačenje najstarije etnojezične povijesti i odnosa među pojedinim južnoslavenskim jezicima. Bitan su pozitivan pomak međutim recentni radovi A. Lome o najstarijoj prošlosti Srba, koji se redovito temelje na onomastičkim podacima. Primjerice, on uspoređujući dvostruke podudarnosti lužičkog lika hidronima *Lobjo* (češ. *Labe*, njem. *Elbe* < antičkog *Albis*) i imena grada *Vrchlabí* na gornjem toku te rijeke sa srpskim imenom rijeke *Lâb* i dvorcem *Vrchlabje* na njezinu gornjem toku, nastoji uputiti na mogućnost prenošenja tih imena sa sjevera na jugoistok Europe i zaključuje: »Dakle, ako smo u pravu, ipak postoji jedan srpsko-lužički dijalektizam, jedan ali vredan, jer je geografski veoma indikativan: ime reke Labe, kao i svedočanstvo da su se Srbi na Balkan zaista doselili iz Polabla, gde su pre seobe bili jedno sa precima današnjih Lužičkih Srba.« (Loma 1992:114).

slavenske pradomovine, i to dobrim dijelom temeljen na argumentaciji upravo hidronimijskih podataka.¹¹ On je prema onomastičkoj građi na slavenskim terenima za prostor moguće pradomovine isključivao ona područja na kojima se javljaju (makro)hidronimi neslavenskoga podrijetla: baltskog, finskog, germanskog, iranskog, keltskog, te tračkog ili ilirskoga. Na taj je način utvrdio da je istočna Europa prvotno bila naseljena Ugrofinima (na sjeveroistoku), Baltima (na sjeveru) i Iranima (na jugu i jugoistoku) te za slavensko naseljenje prema njemu, ostaje samo usko i ograničeno područje južno od Pripjata i zapadno od Dnjepra, naravno ako se odbaci teorija o zapadnoj pradomovini između Odre i Visle, koju su promovirali poljski znanstvenici. Naknadna su istraživanja međutim pokazala, kako je i to područje koje je Vasmer predvidio, još uvijek znatno preširoko određeno za slavensku pradomovinu te da nju treba tražiti dalje prema jugozapadu. Inače bi, naime, odnosi između Iranaca i Slavena morali biti znatno intenzivniji nego što je to jezično i povijesno potvrđeno. Pitanje slavensko-iranskih odnosa nije još uvijek moguće u cjelini sagledati, a još manje jednoznačno tumačiti. Kako bi rasprava o tom složenom problemu zahtijevala rad posvećen samo toj temi, za sada ćemo ju ostaviti po strani.¹²

Jedan od najpoznatijih i do danas najcitiranijih radova o slavenskoj etnogenezi jest knjiga T. Lehr-Spławińskoga *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*, u kojoj je posebno poglavlje posvećeno onomastičkoj problematici »Siedziby Praszłowian w świetle nazw geograficznych« (str. 53–91). Autor na temelju opsežne i iscrpne analize toponima zaključuje da se velika koncentracija slavenskih imena može locirati na području između Odre i zapadnoga Buga pa slavensku pradomovinu smješta negdje na prostor između Odre i Visle (možda i do srednjega Dnjepra). Na rezultatima njegovih istraživanja i nakon što se na leksičkoj razini tzv. "argument bukve" pokazao neodrživim,

¹¹ Usp. odsječak pod naslovom *Pradomovina Slavena* u kojem su skupljeni radovi u kojima se ta problematika obrađuje u prvom dijelu dvotomne monografije sabranih djela M. Vasmera (1971).

¹² Od mnogobrojnih radova izdvajam samo zanimljiv rad Z. Gołąba o inicijalnom *x-* u praslavenskom u kojem se analiziraju slavensko-iranski, ili preciznije sjeverno-iranski odnosno pontijsko-iranski odnosi (Gołąb 1973: 129–156). Praslavensko-iranske leksičke izoglose neprijeporne su i veze su se nerijetko dokazivale i na hidronimijskoj građi, iako u iransko podrijetlo nekih južnoruskih vodnih naziva mnogi opravdano sumnjaju (Arumaa 1969: 73–90). Za područje eventualnih iranskih utjecaja, Udolph ipak računa prostore (polu)stepe jugoistočno i jugozapadno od Kijeva, osobito uzevši u obzir Skite koji se tamo pojavljuju prema povijesnim izvorima (Udolph 1979: 48). Trubačev slavensko-iranske dodire smješta u sredinu prvog tisućljeća pr. Kr., nakon slavenskog pomicanja prema sjeveroistoku. Ističe, međutim, da su iranski utjecaji uglavnom prepoznatljiviji u sferi duhovnoga i religijskoga, te donekle u antroponimiji, a leksički se iranizmi uglavnom ograničavaju na zapadnoslavenske jezike (Trubačev 1985: 240–241).

nastala je takozvana “zapadna” ili “neoautohtona” teorija o slavenskoj pradomovini, prema kojoj se Praslaveni poistovjećuju s nositeljima takozvane “lužičke kulture” iz kasnobrončanog odnosno ranoželjeznoga doba. Iako i danas u Poljskoj mnogi zastupaju tu tezu,¹³ uglavnom se smatra da u toponimima i hidronimima s područja oko Odre i Visle treba prepoznavati predslavensko podrijetlo, te da su se Slaveni tamo tek sekundarno naselili i naknadno slavizirali hidronime toga područja, za koje se sa sigurnošću može samo reći da su indoeuropski po strukturi i motivaciji, a najvjerojatnije i neslavenski. Nadalje, sekundarna slavizacija vodnih imena šireg lehitskog područja, uključujući i pomoransko i polapsko, danas je gotovo općeprihvaćena, čak i kod nekih poljskih autora, no otvorenim ostaje pitanje koji je etnos prije Slavena nastanjivao prostor između Odre, Visle i Buga.

Na viđenja T. Lehr-Spławińskog naslanja se i S. Rospond, koji je probleme slavenske etnogeneze proučavao uglavnom upravo na onomastičkoj građi. Na temelju analize zemljopisne terminologije on zaključuje da su Slaveni nastavali nadvodna, vlažna područja riječnih nizina pogodna za ratarstvo i stočarstvo, te da su bili dolinci a ne gorštaci kako to nastoji pokazati Udolph. Svoje viđenje Rospond nastoji poduprijeti i spornim tumačenjem etnonima Slaven < pie. **kleu-*, **klou-* ‘mokar, vlažan; teći’ (Rospond 1982:107–108). Za tumačenje najstarijih slavenskih migracija i odnosa među pojedinim slavenskim jezicima zanimljiv je međutim jedan drugi, nešto stariji Rospondov rad u kojem na temelju tvorbene analize sufikasa u hidronimima već na praslavenskoj razini izdvaja dvije zone:

A: porječja Odre, Visle, Buga;

B: porječja Buga, srednjeg Dnjepra i Volge;

U zoni A bilježi primarna imena tipa: *Bug, Odra, San, Visla, Slava*, a u zoni B sekundarne sufiksalne izvedenice kao što su: *Bužok, Božova, Bužanka; Odrava, Odrina; Sanica, Sanok, Sanna, Saninka; Vislok, Višlina; Slavuta, Slavočna*. Iz takve analize zaključuje da je zona A prvotno područje slavenskoga staništa, a zona B područje naseljavanja na koje se prenose imena iz pradomovine uz sekundarnu sufiksaciju. Tu postavku treba uzeti sa stanovitom rezervom jer Rospond navodi malen broj primjera, a ništa ne kaže o tome ima li možda i primjera suprotnih njegovoj tezi. Primjerice, u Hrvatskoj bi,

¹³ U Poljskoj i nadalje metodom eliminacije pojedinih područja znanstvenici područje između Odre i Visle, ili područje zapadnog Polesja promatraju kao prostore prvih slavenskih naseljenja. Kao sigurno polazište uzimaju se utvrđena naseljenja Balta. Smatra se da sjeverno i sjeveroistočno od njih nisu mogli biti u dodiru sa Slavenima, jer su tamo bili Ugrofinci, na jugoistoku Iranci, pa su stoga dokazani dodiri Slavena s Baltima mogli doći samo s (jugo)zapada s područja između Visle i Odre (čak djelomično Labe). To se mišljenje proteže kroz radove mnogih, ne samo poljskih znanstvenika. U prilog toj tvrdnji često se navode i neke slavensko-germanske leksičke podudarnosti.

kao zoni sekundarnoga naseljavanja, trebalo očekivati izvedenicu od imena *Odra*, a u stvarnosti ovdje nalazimo primarni lik (naravno, samo ako se prihvati da se radi o etimološki srodnom imenu).

Jedan od najistaknutih novijih predstavnika poljske škole koji slavensku pradomovinu smješta u bazen Odre i Visle zasigurno je W. Mańczak (1981). On međutim svoje zaključke u prvom redu temelji na statističkom interpretiranju leksičkih podataka i tako dolazi do ipak apsurdnih zaključaka da je poljski najjarhaičniji slavenski jezik, jer ima najviše etimoloških podudaranja s ostalim indoeuropskim jezicima, pa se stoga pradomovina Slave-na, ali i Indoeuroljana morala nalaziti negdje na poljskom prostoru.

Za razliku od T. Lehr-Spławińskoga, drugi veliki poljski slavist, K. Moszyński, u djelu *Pierwotny zasiąg języka prasłowiańskiego* smatra da se slavenska pradomovina prije treba tražiti južno od Pripjata, na području između Pripjata i Karpata, odnosno u bazenu srednjega Dnjepra na području današnje Ukrajine. Prema njemu se riječno ime *Dunaj*, zabilježeno u ruskim pjesmama, odnosi na *Dnjepar* (Moszyński 1957:152–153), a takvo su tumačenje toga najvažnijega europskog hidronima poslije prihvatili i mnogi, pa i ruski slavisti.

Knjiga *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*, Wrocław 1991, poljske autorice H. Popowske-Taborske, o slavenskoj etnogenezi u kojoj je čitavo poglavlje posvećeno hidronimskim potvrdama, donosi međutim samo vrlo negativističko viđenje problema, prema kojem se ništa konačno o slavenskoj pradomovini još uvijek ne može zaključiti.

Nakon H. Krahea najstarijim slojevima europske hidronimije i njezina značenja za prvotne migracije europskih naroda najintenzivnije se bavio W. P. Schmid. Konstatirajući da niti jedna od velikih rijeka s područja koja danas nastanjuju Slaveni ne nosi izvorno slavensko ime te da su Balti nekoć bili znatno rašireniji i dopirali i južno od rijeke Pripjat, on zaključuje da se slavenska pradomovina mora tražiti na području južno ili jugozapadno od Pripjata (u čemu se djelomično slaže s rezultatima Trubačeva) te da je upravo to područje središte iseljavanja za buduće pojedinačne slavenske jezike, i to u smjeru sjeverozapada i sjeveroistoka, s obje strane karpatskoga luka (Schmid 1979: 414).

Najopsežniji prilog proučavanju općeslavenske hidronimije i njezine važnosti za određivanje slavenske prapostojbine dao je međutim J. Udolph vraćajući se toj temi u nekolicini svojih radova. Posvetio joj je i zaključno poglavlje svoje monumentalne monografije o slavenskoj hidronimiji, u kojoj je proučio arealnu rasprostranjenost 76, uglavnom stereotipnih hidronimijskih apelativa u raznim slavenskim jezicima. Upravo je to ograničenje u neku ruku najveći nedostatak Udolphova, inače veoma vrijedna i iscrpna rada. S druge strane, analizu cjelokupne vodne terminologije u hidronimiji na općeslavenskoj razini gotovo je nemoguće obraditi u jednom sintetskom

prikazu te je Udolph svjesno ograničio svoj korpus.¹⁴

Temeljni je rezultat Udolphova istraživanja uočavanje najveće gustoće refleksa vodnih apelativa (*Wasserwörter*) koji pripadaju takozvanoj staroeuropskoj hidronimiji na malenu, i relativno omeđenu prostoru galicijskih Karpata. Ipak ističe, kao i mnogi prije njega, da se na temelju onomastičkih podataka prije može zaključiti gdje sve Slaveni nisu obitavali, nego s apsolutnom sigurnošću utvrditi njihovu prapostojbinu. Na taj se način i Udolph priklanja takozvanoj njemačkoj školi "metode isključivanja" (*Ausschliessungsmethode*) pri razmatranju slavenske pradomovine te u tom smislu isključuje područje Bjelorusije, sjeverne Ukrajine kao i ukrajinska područja istočno od Dnjepra. Sintetizirajući i sistematizirajući rezultate radova M. Vasmera, T. Lehr-Spławińskog, H. Krahea, J. Rozwadowskog, W. P. Schmida, J. Nalepe, V. N. Toporova i O. N. Trubačeva, i novijih poljskih znanstvenika, Udolph je pokušao odrediti koordinate slavenske prapostojbine, u prvom redu relativno, u odnosu na znane činitelje prvotnih etničkih i jezičnih prožimanja.¹⁵ Istim je kriterijem relativnog određenja došao do zaključka da je praslavenska jezična zajednica obitavala na tom relativno malenu području sjeverno od Karpata barem od doba Kristova rođenja pa sve do sredine prvoga tisućljeća kada oko 500. godine započinju migracijski valovi i diferenciranje slavenskih jezičnih podskupina, osobito ekspanzija Slavena prema Balkanu.

Komparativnim je sustavnim proučavanjem uočio da se prisutnost oko 95% od 76 odabranih vodnih imenica potvrđuje na malom prostoru između Zakopana na zapadu i Bukovine na istoku. Ujedno, velik broj imena izvedenih od vodnih apelativa zastupljenih u sve tri slavenske jezične skupine, dakle općeslavenskih, može se na priloženim kartama uočiti na obroncima galicijskih Karpata, dakle na području jugozapadne Ukrajine i jugoistočne Poljske, ali dijelom i u zapadnoj i sjevernoj Poljskoj. Najpouzdaniji dokaz u prilog tezi o slavenskoj prapostojbini sjeverno od Karpata on pronalazi u simptomatičnom gomilanju imena koja počivaju na općeslavenskim apelativima: *bara, *barv, *barycb, *gnil-, *jzviv, *močerv, *orztokb, *potokb, *rěka, *krynica, *sigьla i sl. Sljedeći snažan argument, prema njemu, leži u uoč-

¹⁴ S. Rospond najviše mu zamjera izostavljanje važnih rukopisnih zbirki kao i rezultata mnogih pojedinačnih onomastičkih i dijalektoloških istraživanja (Rospond 1982: 118). Udolph je međutim bio svjestan postojanja tih zbirki, osobito za poljsko područje, ali su mu neke bile nedostupne, dok za mnoga druga slavenska područja uostalom niti do danas ne postoje cjelovite hidronimijske zbirke. Stoga je ograničavanje korpusa bio nužan i svjestan ustupak u cilju sintetske obradbe, odnosno stvaranja koliko-toliko uravnotežene slike rasprostanjenosti hidronimijskih apelativa na čitavome slavenskom području.

¹⁵ Ističe da praslavensko-ugrofskih dodira najvjerojatnije uopće nije bilo, jer su između te dvije etnojezične zajednice bili Balti, a vjerojatno i neka iranska plemena.

vanju upravo na tom prostoru učestalih pojavljivanja prijevoja u proučavanim hidronimima tvorenima od vodnih imenica: *br̥n-/bryn-; *gr̥z-/gr̥z-; *kr̥n-/kryn- te *ezer-/ezor-, što je zorno prikazao i na zemljovidima.

Posebnu je raspravu Udolph posvetio proučavanju vodnih imenica koje su ostale produktivnima samo u južnoslavenskim jezicima, ali imaju svoje odraze u imenima, osobito hidronimima na zapadno i istočnoslavenskom području. Analizirajući detaljno četiri praslavenske osnove: *br̥n-, *loky, *mozyřŭje i *stubŭb zaključuje da se ne radi o južnoslavenskim jezičnim prežicama u zapadnim i istočnim slavenskim jezicima, već o riječima koje potječu iz jednoga ranog općeslavenskog jezika, najvjerojatnije još praslavenskog, koji je te riječi još posjedovao u svom korpusu, dakle da ti apelativi pretpostavljaju jedinstvo svih slavenskih jezika, a ne samo jednoga njihova dijela. Gomilanje toponima izvedenih od tih "južnoslavenskih" osnova Udolph pronalazi također prvenstveno na području jugozapadne Ukrajine i jugoistočne Poljske, što samo govori u prilog njegovoj tezi da se radi o području pretpostavljene pradomovine Slavena (Udolph 1982: 565–574).

Semantičkom je analizom svih obrađivanih vodnih apelativa nastojao pokazati da Praslaveni, nasuprot uvriježenu mišljenju, nisu nastavili močvarna područja, primjerice oko Pripjata, te da nisu imali osobito razvijen odnos prema močvari, već su znatno detaljnije poznavali brdovita područja. Upravo je položaj planinskih lanaca bio prema njemu ključan i za buduće smjerove slavenskih seoba, i to u prvom redu za dva odvojena migracijska vala Južnih Slavena prema samom jugu Europe. S takvim se viđenjem "planinski" orijentiranih Slavena mnogi međutim ne mogu složiti. Ono je vjerojatno, makar dijelom, rezultat Udolphova ograničavanja na analizu određenoga broja više ili manje stereotipnih hidronimijskih apelativa. Analiza dijalekatne građe ipak pokazuje u velikoj većini slavenskih jezika brojčano znatno veću zastupljenost i rasprostranjenost u širem smislu shvaćenih vodnih imenica negoli primjerice zemljopisnoga nazivlja za označavanje uzvisina. Tako i analiza hrvatske oronimije pokazuje semantički mnogo manju raslojenost nego što je to slučaj u hidronimiji, osobito mikrohidronimiji. Kao protuargument takvu Udolphovu viđenju često se navodi poznati Jordanesov citat (V 35): »Slaveni umjesto gradova imaju blata i šume«, odnosno Maurikiosa (XI 5): »... stanuju u šumama usred rijeka, bara i močvara. Vještinom u prelaženju rijeka nadmašuju sve ljude i izvrsno podnose prebivanje u vodi.« (prema Rospond 1982: 119).

Na temelju iznesenih podataka Udolph konačno iznosi svoje viđenje teze o slavenskoj prapostojbini i kontinuiranu naseljenju Slavena na prostoru južne Ukrajine, i to sjeverno od Karpata, južno od Pripjata, istočno od Dnjepra (Bukovine) i zapadno od Zakopana, premda ističe da je zapadna granica toga područja još uvijek sporna, jer prema zapadu Karpati čine prirodnu prepreku. Na pitanje kojim su se smjerom kretale prve slavenske

seobe, s istoka na zapad, ili sa zapada na istok, on u konačnici odgovara: s juga na sjever (Udolph 1979:46–48, 619–624; 1979a:15–20).

Problem slavenske etnogeneze i prvotne prapostojbine nikako nije među prioritetnim interesima američke slavistike. Jedan od nekolicine autora kroz čije se radove ta tema provlači desetljećima jest H. Birnbaum. On uglavnom prihvaća rezultate do kojih je na temelju hidronimijskih analiza došao J. Udolph, jer je i sam putem drugačijih lingvističkih proučavanja došao do sličnih zaključaka, smještajući međutim Praslavene u srednje Podnjepravlje. Kroz sve se Birnbaumove radove provlači vrlo uvjerljiva teza da su se pod najezdom iranskih, skitsko-sarmatskih plemena, Slaveni, zajedno s Baltima i Germanima, izdvojili iz kasnoindoeuropske zajednice i naselili vjerojatno u zaleđu Karpata, te stoga ističe: »All that can be said with some degree of certainty is that this first homeland of the Slavs (or 'Proto-Slavs') must have been situated in Eastern Europe somethere north of the Carpatians and possibly also their westward extention, the Sudetes.« (Birnbaum 1973:409). Takva se ubikacija gotovo u cijelosti poklapa s vide-njem Z. Gołąba koji u već spomenutom radu o iranskim posuđenicama u praslavenskom zaključuje: »...only the northern and western part of contemporary Ukraine, the old park-lands (*lesostep*), can be seriously taken into account.« (Gołąb 1973:152).

U ruskoj je pak slavistici problem slavenske prapostojbine jedna od najobradivanijih tema. Najsustavniju obradu hidronima na području istočno-slavenskih jezika, prvenstveno prostora Rusije, Bjelorusije i Ukrajine dali su V. N. Toporov i O. N. Trubačev u djelu *Lingvističeskij analiz gidronimov Verhnego Podneprov'ja* iz g. 1962. Klasificiranje hidronima prema tvorbenim su-fiksima omogućilo im je ukazivanje na zanimljive elemente međujezičnih dodira. Pokazali su naime da se na području Bjelorusije slavenska vodna imena nadograđuju na postojeći supstrat baltičkih hidronima te da se stoga prema njima područje oko rijeke Pripjat ne može smatrati prostorom prvotnih slavenskih naseljenja već se slavenska prapostojbina mora tražiti na području južno od te rijeke. Također su na više primjera ukazali na povezanost zapadnoukrajinske sa srednjoeuropskom toponimijom područja sjeverno od Alpa. Trubačev je nastavljajući njihov zajednički rad izradio obratni rječnik ukrajinskih hidronima i na taj način izdvojio produktivne tipove formanata u tvorbi hidronima (Trubačev 1968). On je nadalje na sjeveroistoku Ukrajine ustanovio znatne koncentracije slavenskih vodnih imena, ali i značajan baltički supstrat. Inače, mnoge ukrajinske hidronime on pokušava objasniti uz pomoć ilirskog, dačkog i tračkog komparativnog materijala, dok Udolph smatra da se većina tih imena može objasniti kao vrlo stare slavenske tvorbe (Udolph 1979a:14–15, 17), koje pripadaju staro-europskoj, odnosno zajedničkoj indoeuropskoj hidronimiji.

Ruska slavistička literatura problem etnogeneze Slavena i slavenske pra-

domovine proučava nerijetko u širem kontekstu problema pradomovine Indoeuroljana. Najbrojniji, i daleko najcitiraniji jesu radovi O. N. Trubačeva, koji je rezultate svojih dugogodišnjih istraživanja objedinio u knjizi posvećenoj slavenskoj etnogenezi *Etnogenez i kul'tura drevnejših Slavjan* iz 1991, odnosno u skraćenom izdanju na engleskom jeziku: »Linguistics and Ethnogenesis of the Slavs: The Ancient Slavs as Evidenced by Etymology and Onomastics«, *Journal of Indo-European Studies* 13, 1985, 203–256. Temeljno je njegovo polazište da su Slaveni prvotno dugo obitavali u središnjoj Europi, na Dunavu, na prostoru bez jasnih granica, otvorenu utjecajima s istoka i zapada. Čitava je knjiga usmjerena tomu cilju da pokaže ispravnost te osnovne teze, koja ni u kom slučaju nije nova, odnosno i sâm Trubačev ističe da mu je iscrpno proučavanje praslavenskog leksika dalo poticaj za povratak na gotovo zaboravljenu Šafarikovu teoriju¹⁶ koju su zastupali neki etnografi i arheolozi, doduše bez ozbiljne jezične argumentacije, ali i neki jezikoslovci koji su rane Slavene smještali na prostore između Tračana i Ilira.

Prema Trubačevu Slaveni su prvotno obitavali na srednjoeuropskom prostoru, te su im na zapadu bila »venetsko-ilirska« plemena, na jugu italska, a na istoku Balti. Dio Slavena potom se pomicao prema sjeveru, do Visle u Poljskoj, zbog nadirućih Kelta, koje on nedovoljno uvjerljivo prepoznaje u Vlasima (*voloxi*) sa zapada. Pronalazi podudarnosti u leksici, semantici i tvorbi, koje prema njemu svjedoče o dodirima s praitalijskim i ilirskim¹⁷ plemenima, te o sličnim životnim uvjetima i ozračju prvotnoga nastanjenja. Jedan od argumenata u prilog slavensko-ilirskih jezičnih odnosa pronalazi u imenu jezera *Balaton*, koje je od slavenskoga **bolt-/balt-* 'blato', a prema

¹⁶ Problemom podunavske pradomovine Slavena na temelju hidronimijskih i jezičnih podataka pozabavio se i Udolph u radu simptomatičnoga naslova »Kamen die Slaven aus Pannonien?« (1987) i jednostavno odgovorio »Die Slaven kamen nicht aus Pannonien«. On negira prisutnost slavenskih elemenata u antičkoj onomastici panonskoga prostora, a posebice je kritičan prema slavensko-ilirskim, odnosno slavensko-keltskim leksičkim vezama koje uspostavlja Trubačev.

¹⁷ U više se navrata Trubačev vraćao problemu odnosa Slavena i Ilira. Prvotno nastanjenje Ilira smješta na prostore južno od Baltika, te smatra mogućim da su na putu prema jugu prolazili kroz područja nastanjena Slavenima, a da su s druge strane Slaveni, seleći se na sjever, nailazili putem na ostatke ilirske onomastike. Smatra da bi bez prihvaćanja takvih slavensko-ilirskih odnosa bilo teško protumačiti neka imena. Za primjer navodi *Doksy*, toponim u Češkoj, i *Daksa*, otok u Jadranu, te glosu δάξα θάλασσα (usp. i Katičić 1976: 64–65); *Duklja* u Karpatima i *Duklja* u Crnoj Gori; iskrivljeno ime staropoljskog plemena *Licicaviki* i ilirski **Liccavici* < ilir. osobnog mena *Liccavus*, koje je odraženo i u imenu hrvatske *Like* i sl. (Trubačev 1991: 23–24, 104–105, 149). Kao prvo Trubačev kontinuirano rabi termin »iliro-venetski«, a to je danas anakrono, otprilike kao i Skokov »iliro-trački«. Naime, pokazano je da venetski, koji je danas već gotovo u cijelosti rekonstruiran, vjerojatno uopće nije blizak onom ilirskom koji se govorio u Panoniji, ako prihvatimo da je »lingua Pannonica« bila ilirski idiom u širem smislu riječi.

njemu to je prevedeno ilirsko ime *Pannona* 'močvaran' (Trubačev 1985:233; 1991:128–129). Navodno tri zabilježena imena za pojedine dijelove Blatnoga jezera imaju slavensko podrijetlo i svjedoče o prvotnom slavenskom etnosu u Panoniji: *Balaton*, *Pelso* i *Oseriates*. Antičko se ime *Pelso* ne odnosi izravno na slav. *pleso, ali je moguća srodnost na indoeuropskoj razini, dok se kod povezivanja antičkoga panonskog etnonima *Oseriates* s ruskim likom *ozero* treba imati na umu da je inicijalno rusko *o-* rezultat kasnijega razvoja. Za ime *Balaton* slavensko je podrijetlo sigurno, no u takvu liku ime i nije zabilježeno prije 9. stoljeća. Radi li se o prijevodu ilirskoga *Pannona*, teže je dokučiti, ali ni u tom slučaju ne implicira izravne slavensko-ilirske dodire, već su ime *Pannonia* Slaveni preuzeli vjerojatnije nakon romanizacije Ilira.

Tezi o dunavskoj, srednjoeuropskoj slavenskoj pradomovini svjedoče u prilog, prema Trubačevu, i stare pjesme o Dunavu zabilježene kod Istočnih Slavena, koji tijekom svoje pisane povijesti nikada nisu živjeli uz tu rijeku, niti su sudjelovali u ranosrednjovjekovnim balkanskim pohodima ili migracijama. Stoga bi buduća balkanska, ili dunavsko-balkanska migracija Slavena bila prema njemu svojevrsna "rekonkvista", odnosno sekundarno vraćanje na prostore koje su već jednom nastavali, ali su ih negdje u I. tisućljeću pr. Kr. napustili i odselili se na sjever. Također, Mađari su naselivši se u povijesno doba na prostore na kojima i danas obitavaju, zatekli toponimiju i hidronimiju koja nosi jasna slavenska obilježja, jer na prostoru Podunavlja i Panonije nikada nije došlo do kompletne deslavizacije, te upravo onomastika svjedoči u prilog tamošnje kontinuirane slavenske naseljenosti. Na području srednjega, dakle mađarskoga Podunavlja, Trubačev navodi prisutnost najjednostavnijih, a time i najstarijih vodnih naziva (*Wasserwörter*): *bystrica, *potokъ, *struga, te ujedno sve osnovne tvorbene modele slavenske hidronimije: sufiksalne izvedenice tipa *ščavica, *ťrnava; prefiksalne tipa *perstegъ, i dvočlane složenice tipa *konotopa (Trubačev 1991:230). Navodi i tipične slavenske hidronime: *Brъzъ, *Bystrica, *Kaliga, *Rěčina, *Sopotъ, *Struga, *Toplica i sl. Međutim svi ti vodni apelativi mogu se pronaći i na drugim slavenskim prostorima, od kojih su neki znatno kasnije slavizirani pa stoga ne mogu biti dokazom o odrazima još praslavenske nomenklature kako bi to želio Trubačev. On smatra da je osobito značajna hidronimija područja oko rijeke Tise, lijevoga pritoka Dunava, jer svjedoči o kontinuiranom naseljenju iz vrlo starih razdoblja (imena: *Tisa*,¹⁸ *Maroš*, *Temeš*). U prilog toj tezi svjedoči po njemu i slavenski oblik riječnoga imena *Morava* za dva pritoka Dunava, u Slovačkoj i Srbiji koji po njemu nije rezultat

¹⁸ Lik imena rijeke Tise zabilježen kod Plinija Starijeg kao *Pathissus* bio bi prema Trubačevu odraz slavenskog tvorbenog modela (tipa *Po-dunav-tje*) od neslavenskoga osnovnog hidronima. Vjerojatnije je međutim, prvi slog antičkoga imena jednostavno ispao nakon sinkope nenaglašenog vokala.

slavizacije, već predstavlja kontinuitet indoeuropskoga razvoja (Trubačev 1991:244–246).¹⁹

Trubačev oštro kritizira njemačku “metodu isključivanja” kao pristup određivanju slavenske pradomovine. Ističe da u etnojezičnom smislu nema čisto slavenskih toponomastičkih predjela, ali isto tako ni primjerice germanskih ili keltskih. Na slavenskim su područjima uvijek postojali i predslavenski (supstratni) i neslavenski (adstratni) elementi, pa on ističe da sama ta konstatacija oduzima “metodi isključivanja” vjerodostojnost za određivanje slavenske prapostojbine, jer ako bi se dosljedno primijenila, Praslavene ne bismo mogli tražiti nigdje u Europi (Trubačev 1991:15). Ujedno, on se suprotstavlja i uporabi pojma “pradomovina, *Urheimat, original homeland*” smatrajući prikladnijom sintagmu “uzimanja zemlje ili *Reconquiste (taking over, Landnahme)*” kao što ga primjerice za isti sadržaj toga pojma rabe Mađari (koji imaju nekoliko pradomovina) ili Islandani. Smatra neispravnim uvriježeno vjerovanje nekih lingvista o unitarnosti i nedijalekatnosti praslavenskoga, nekih povjesničara o zajedničkoj “državi” svih Slavena prije migracija, nekih arheologa o zajedničkoj i uniformnoj materijalnoj kulturi, kao i o malom i skućenom prostoru slavenske “prapostojbine”. Za njega općeslavenski nije umjetna konstrukcija, već živ multidijalekatni jezik sa složenim i razvijenim dijalekatnim vokabularom (Trubačev 1985:207–208), iako gotovo sa sigurnošću možemo konstatirati da je praslavenski kao zaseban jezični entitet nastao znatno poslije no što to on smatra.

Konačno, za problem lingvoetnogeneze Slavena, te prostornu lokalizaciju praslavenskoga, jedno je od ključnih pitanja i »odakle su još mnogo prije toga došli Indoeuropljani i da li su oni uopće izdaleka dolazili u Europu.« (Trubačev 1991:33). Njegov je zaključak da se indoeuropski areal u znatnoj mjeri preklapa s arealom staroeuropske hidronimije, te da za njegovu lokalizaciju treba imati na umu i podunavski (ili dunavsko-balkanski) prostor, kojemu bi se mogli priključiti i neki dijelovi ukrajinskoga teritorija. Tu tezu većina lingvista smatra “slavenocentričnom”, a u krajnjoj liniji, bez obzira na Trubačevljeva nastojanja, ne podupiru je ni lingvistički podatci. Trubačev je neprijeporno unio mnogo novoga kao i svojevrstne živosti u često učmalu raspravu o slavenskoj etnogenezi, kako metodološki tako i predočujući mnogobrojne nove činjenice i tumačenja. Ipak, njegovo nastojanje da Pra-

---

¹⁹ Nije međutim sigurno da su ta dva hidronima nastala istodobno ili na isti način, jer se srpska *Morava* u antičkim izvorima prvotno bilježila *Bárgos/Bróngos*, a latinski lik *Margus* mlađi je i odražava kolebanje *blm*. Slovačka se *Morava* izvodi iz antičkoga hidronima *Marus*, koji se uklapa u sustav staroeuropske hidronimije i vezuje uz ie. *mori (slav. *moře, lat. *mare*). Pretpostavlja se da je lik *Morava* nastao preko germanskoga **Marah(w)a*, iako Trubačev osporava prvotnost germanskoga lika nad slavenskim, a odbacuje mišljenje G. Schramma, prema kojem su Slaveni sa sjevera na jug prenijeli već gotov lik imena *Morava* (Schramm 1981: 297–299).

slavene, u skladu s Šafarikovom teorijom, ponovo smjesti na prostore srednje Europe uz Dunav, doživjelo je uza sva priznanja "revolucionarnosti" argumentacije ujedno i brojne kritike, a u ruskoj slavistici nerijetko i svojevršno arogantno ignoriranje. Dio arheologa i povijesničara za takva je tumačenja bitno prijemčiviji.

Posljednjih je petnaestak godina na temelju jezičnih i onomastičkih podataka donekle sličnu tezu zastupao i njemački slavist H. Kunstmann u nizu članaka objavljenih u časopisu *Die Welt der Slaven*, smještajući međutim rana slavenska staništa još južnije, na prostor Balkana i Grčke. Prema njemu se, međutim, prvotna slavenska pradomovina nalazila na prostoru sjeverno od Crnoga mora, odakle su Slaveni u malim plemenskim grupama naselili jugoistočni Balkan, tek se tamo formirali kao etnojezična zajednica, i potom raselili na sjever i zapad (tek oko 800. godine), prenoseći ujedno sa sobom i cjelokupan imenski korpus. Ali analiza onomastičkih podataka koje iznosi, prvenstveno etnonima, ali i hidronima i toponima, upravo pobija njegovu teoriju. Njegova je tumačenja kritizirao i Trubačev, a osobito oštro Katičić u radu »Kunstmannovi lingvistički dokazi o seobi Slavena s juga na sjever« 1992.

Istraživanja najstarijih imena voda bez sumnje su ključna za raspravu o podrijetlu ne samo Slavena i ostalih europskih naroda već i za pitanje o pradomovini Indoeuroljana. Posljednjih se godina u tom pitanju sukobljavaju mnoge, pa i dijametralno suprotne vizije. Najviše je pozornosti bez sumnje izazvala teorija o bliskoistočnoj pradomovini Indoeuroljana, Gamkrelidzea i Ivanova, ali i teorija o sekundarnoj kurganizaciji (= indoeuropeizaciji) prvotno neindoeuropske Europe (M. Gimbutas), o balkanskoj indoeuropskoj pradomovini I. M. D'jakonova²⁰ i dr. Na temelju indoeuropskoga karaktera nekih hetitskih imena voda u drevnoj Anatoliji pokušavaju se donijeti dalekosežni zaključci o najranijim indoeuropskim migracijama.²¹ No zasigurno nije nevažno, kao što ističe i Trubačev, da kompaktnu indoeuropsku onomastičku zonu, "staroeuropsku hidronimiju", nalazimo samo u Europi, a ne ni u Maloj Aziji ni na drugim azijskim prostorima.²² Važnost

---

²⁰ Iako njegova teza nije dovoljno uvjerljiva, viđenje Balkana kao jedne od najranijih sekundarnih pradomovina etnojezičnog raslojavanja Indoeuroljana znatno je prihvatljivije.

²¹ Ne može se baš smatrati dokazanim da se u Anatoliji mogu naći značajne paralele staroeuropskoj hidronimiji, kao što je to pokušavao pokazati Rosenkranz (1966). Hidronimija toga područja pokazuje neke elemente strane staroeuropskim imenima kao što su primjerice reduplicirana imena (*Šigašiga*, *Ululuja*), na što je ukazao Trubačev (1985:223; 1991:33), što opet može biti i sekundarni utjecaj okoline. Značajnije je međutim da u anatolijskoj hidronimiji ne možemo prepoznati neke od najčešćih i najznačajnijih staroeuropskih hidronimijskih osnova.

²² Ograničenu podršku tomu Trubačevljevu viđenju daje i A. V. Desnickaja.

te činjenice ne umanjuju niti pokušaji da se unutar indoeuropskoga leksikona identificiraju neki predindoeuropski elementi s pomoću kojih se pokušava tumačiti određene riječi, koje bi se isto tako mogle smatrati i indoeuropskima.

Konačno, usporedimo li rezultate raznih komparativno-lingvističkih i onomastičkih proučavanja, još se uvijek najuvjerljivijim čini viđenje prema kojem su Slaveni prvotno nastanjivali geografski usko omeđen prostor karpatskoga luka.²³ Tomu u prilog govori opće znana činjenica o relativno malim razlikama među slavenskim jezicima, o velikom leksičkom podudaranju, pa tako i o zajedničkom vodnom nazivlju. Rekonstruirani praslavenski oblici vodnih imenica mogu se gotovo u pravilu poistovjetiti s likovima zabilježenima u starocrkvenoslavenskom, a nerijetko i s refleksima u pojedinim slavenskim jezicima, pa tako i u hrvatskome.

U uvodu je ovoga rada napomenuto da se do bitno novih rezultata u rasvjetljavanju problema slavenske etnogeneze teško više može doći na temelju dostupne i uglavnom dobro obrađene jezične građe. Znatniji se pomaci očekuju od arheologije koja je posljednjih godina neprijeporno došla do novih i značajnih spoznaja. Važnost hidronimije za proučavanje prvotnih staništa Slavena i putova njihovih migracionih kretanja nikada nije bila upitnom. No primarna je zadaća suvremene onomastike slavenskih jezika da sustavno prikupi i obradi cjelovit hidronimijskih korpus jer bi usporedna analiza nearhetipskih i rubnih vodnih imenica i njihovih hidronimnih odraza možda mogla upozoriti na neke nove elemente odnosa među slavenskim jezicima.

Korištena literatura

- Arumaa, P. 1969. Baltas et Iraniens. *Studi linguistici in onore di Vittore Pisani*, Brescia 1969, 73–89.
- Birnbaum, H. 1970. Four Approaches to Balto-Slavic. U: *Donum Balticum* (Stang Festschrift), Stockholm–Uppsala 1970, 69–76.
- Birnbaum, H. 1973. The Original Homeland of the Slavs and the Problem of Early Slavic Linguistic Contacts. *Journal of Indoeuropean Studies* 1, 1973, 407–421.
- Birnbaum, H. 1986. Weitere Überlegungen zur Frage nach der Urheimat der Slaven. *ZSlPh* 46, Heidelberg 1986, 19–45.
- Birnbaum, H. 1989. Was there a Slavic Landtaking of the Balkans and, if so,

---

²³ Takvo viđenje u bitnome ne odstupa od temeljnih određenja slavenske prapostojbine koja je postavio L. Niederle još g. 1901. u djelu *Slovanské starožitnosti* prema kojem su Praslaveni od primarnih staništa sjeverno od Karpata u više migracijskih valova do velike seobe nastanili prostore Panonije i dunavskoga bazena.

- along what Routes did it proceed? U: *Migrations in Balkan History*, Beograd, 1989, 47–60.
- Birnbaum, H. 1993. Ethnogenesis and Protohome of the Slavs. *Journal of Slavic Linguistics*, 1, 352–374.
- Brozović, Dalibor. 1983. O mjestu praslavenskoga jezika u indoevropskom jezičnom svijetu. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 21(12), Zadar 1983, 5–15.
- Brozović Rončević, Dunja. 1993. O Trubačevljevu viđenju etnogeneze Slavena. *Folia onomastica Croatica*, 3, Zagreb, 1993, 143–148.
- Brozović Rončević, Dunja. 1995. “Staroeuropska” hidronimija, *Filologija* 24–25, Zagreb, 1995, 81–86.
- Brozović Rončević, Dunja. 1996. O sinonimnim indoevropskim korijenima u hidronimiji. *Suvremena lingvistika*, 41–42, Zagreb, 1996, 95–101.
- Duridanov, V. 1969. Die trakisch- und dakisch-baltischen Sprachbeziehungen. *Linguistique balkanique* 13/2, Sofija 1969.
- Georgiev, V. 1966. Die europäische Makrohydronymie und die Frage nach der Urheimat der Indoeuropäer, *PICOS 8*, The Hague 1966, 189–195.
- Gołąb, Z. 1973. The Initial x- in Slavic: A Contribution to Prehistorical Slavic-Iranian Contacts. U: *American Contributions to the Seventh International Congress of Slavists* (Warszawa 1973), I, The Hague, Mouton, 1973, 129–156.
- Gołąb, Z. 1983. The Ethnogenesis of the Slavs in the Light of Linguistics. *American Contributions to the 9th International Congress of Slavists* (Kiev 1983), Slavica Publishers, Columbus, Ohio 1983, 131–146.
- Gołąb, Z. 1992. *The origins of the Slavs. A linguist's view*. Columbus, Ohio 1992.
- Ivanov, V. V., V. N. Toporov 1961. O postanovke voprosa o drevnejših otnošenijah baltijskih i slavjanskih jazykov. U: *Issledovanija po slavjanskomu jazykoznaniju*, Moskva, 1961, 273–305.
- Katičić, R. 1976. *Ancient languages of the Balkans*, Mouton, The Hague 1976.
- Katičić, R. 1992. Kunstmannovi lingvistički dokazi o seobi Slavena s juga na sjever. *Starohrvatska prosvjeta* s. III, 20/1990, Split 1992, 225–238.
- Kunstmann, H. 1987. *Beiträge zur Geschichte der Besiedlung Nord- und Mitteldeutschlands mit Balkanslaven*. München 1987.
- Lehr-Spławiński, T. 1946. *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*, Prace Instytutu Zachodniego 2, Poznań 1946.
- Loma, A. 1992. Neki slavistički aspekti srpske etnogeneze. *Zbornik za slavistiku*, 43, 1992, 105–126.
- Mańczak, W. 1981. *Praojczyzna Słowian*, Monografie Slawistyczne, 44, Wrocław 1981.
- Popowska-Taborska, H. 1991. *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*. Wrocław, Ossolineum 1991.
- Rosenkranz, B. 1966. *Fluss- und Gewässernamen in Anatolien. Beiträge zur Namenforschung*. N.F. 1/2, 1966, 124–144.

- Rospond, S. 1976. Die Bedeutung der Namenkunde für die Erforschung des Urslawischen. *Onomastica Slavogermanica*, 11, Berlin, 1976, 155–159.
- Rospond, S. 1982. Etnogeneza Słowian w świetle terminologii topograficznej. *Onomastica Jugoslavica* 9, Zagreb 1982, 107–120.
- Rozwadowski, J. 1948. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Kraków, 1948.
- Schmid, W. P. 1968. Alteuropäisch und Indogermanisch. *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, Geistes- und Sozialwissenschaftliche Klasse* 1968, Nr. 6, Wiesbaden, 1968, 243–258.
- Schmid, W. P. 1979. Urheimat und Ausbreitung der Slawen. *Zeitschrift für Ostforschung*, 28/3, Marburg/Lahn 1979, 405–415.
- Schmid, W. P. 1987. 'Indo-European' – 'Old European' (On the Reexamination of two linguistic terms). *Proto-Indo-European – Studies in Honor of Marija Gimbutas*, Washington 1987, 322–338.
- Schramm, G. 1981. *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend N. Chr.* Stuttgart 1981, 467 str.
- Toporov, V. N., O. N. Trubačev. 1962. *Lingvističeskij analiz gidronimov Verhnego Podneprov'ja*. Moskva, 1962.
- Trubačev, O. N. 1968. *Nazvanija rek Pravoberežnoj Ukrainy, Étimologija. Étničeskaja interpretacija*, Moskva 1968.
- Trubačev, O. N. 1985. Linguistics and Ethnogenesis of the Slavs: The Ancient Slavs as Evidenced by Etymology and Onomastics. *Journal of Indo-European Studies* 13, 1985, 203–256.
- Trubačev, O. N. 1991. *Etnogenez i kul'tura drevnejših Slavjan, Lingvističeskie isledovanija*. Nauka, Moskva 1991.
- Udolph, J. 1979. *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven*. U: Beiträge zur Namenforschung. N. F. Beiheft 17, Heidelberg, 1979.
- Udolph, J. 1979a. Zum Stand der Diskussion um die Urheimat der Slaven. *Beiträge zur Namenforschung* 14/1, 1979, 1–25.
- Udolph, J. 1982. Südslavische Appellativa in nordslavischen Namen und ihre Bedeutung für die Urheimat der Slaven. *Proceedings of the Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences*, Warszawa–Kraków 1982, 565–574.
- Udolph, J. 1987. Kamen die Slaven aus Pannonien? *Studia nad etnogenezą Słowian i kultura Europy wczesnośredniowiecznej. Praca zbiorowa*. Wrocław: Ossolineum, 1987, 167–173.
- Vasmer, M. 1971. *Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde*. Berlin, 1971.

The importance of hydronymy in the study of Slavic ethnogenesis

Summary

The study draws attention to the significance of hydronymic research in solving certain elements of Slavic, thus also Croatian original homeland and ethnogenesis. In considering the earliest history of the Slavs, the relationship between Baltic and Slavic languages as well as postulating the existence of a Balto-Slavic etholinguistic community represents a major problem. This study presents various views on the problem that can be inferred from hydronymic data. Though onomastics play an ever more important role in recent studies, it cannot by itself, nor can linguistics as a whole, give definitive answers to the complex problems of Slavic ethnogenesis. It may be possible to gain new insights into Slavic prehistory, namely to locate more precisely the original habitat of the Slavs, and thus of the Croats as well, only through all inclusive understanding and comparison of the findings of various disciplines, foremost of archeology and ethnology, with those of comparative linguistics which are to a large extent based on hydronymic materials.

Ključne riječi: hrvatska etnogeneza, slavenska etnogeneza, hidronimija, toponimija, prapostojbina Slavena

Key words: Croatian ethnogenesis, Slavic ethnogenesis, hydronymy, toponymy, Slavic original homeland